

NOVICE

kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči.

Odgovorni vrednik *Dr. Janez Bleiweis.*

Tečaj VIII.

V sredo 26. rožnika (junija) 1850.

List 26.

Priporočilo reje židnih gosenc ali sviloprejk.*)

Ljubi kmetovavci! Dostikrat ste že od svojih sinov slišali, ki so na Laškim vojaki bili, de imajo Lahi denarja dovelj. Ravno takó so vam gotovo tudi pripovedovali, de se Lahi z rejo sviloprejk močno pečajo, kar jim veliko denarja v deželo privabi.

Sviloprejke so majhne živalice in našim škodljivim gosencam močno podobne; te živalice svilo (žido) predejo, iz ktere se toliko drage obleke za ženske in možke napravi, to je, kikelj, podjopčev, pripasov, rut, čapic, trakov i. t. d. tudi večidel cerkvenih oblók je svilnatih, kterih se pa veliko in na debelo ne da omisliti zavoljo ljudi, ki se na svetu množijo in od léta do léta krasniši in dražji oblačijo.

Nobeno delo na deželi ne da takó malo opraviti, kakor klaja in snaženje sviloprejk, in ravno zató nemorejo pri nobenim delu na deželi otroci in hromi in opešani ljudje toliko opraviti, kakor pri sviloreji.

Nobena veja kmetijstva ne potrebuje takó malo potroškov, kakor ravno sviloreja; zakaj, kdor ima le nekoliko murbinih drevés, zamore tudi v svoji navadni kmetiški hiši 10 do 12 funtov židnih mešičkov (kokonov) le na kacih deskah ali pa lesah, kakoršne se za sadje sušiti rabijo, v malo tednih pridelati.

Noben oddelek kmetijstva tudi toliko pridelka ne prinese kakor sviloreja; en sam otrok od 10 — 12 lét in en star in boléhen mož sta dovelj 20,000 svilnih červičev celi čas, dokler se ne zapredejo, to je, 34 dni preživiti, zapredene mešičke pobrati in kar je k temu treba v desetih dneh opraviti.

Za 20,000 červičev je tudi dovelj 240 štirjaških čevljev prostora, kteri napredejo v 44 dneh na Štajarskim 50 funtov žide, ktero društvo svilopreje na Štajarskim funt po 50 kr. plačuje, in po tém takim se dóbi za 50 funtov omenjene žide v kokonih 41 gold. in 40 kr., ktere sta si otrok in star mož v 44 dneh prislužila.

Iz tega vidite, ljubi kmetje, de si nikjer takó lahko in takó hitro pri kmetii toliko dobička pridelati ne morete, kakor pri sviloreji, in ravno zató imajo vaši sinovi tudi prav, ker pravijo, de si Laški kmetovavci nar več svojiga premoženja pri sviloreji pridobé.

Naj veči korist, ki si jo kmetovavci po sviloreji privabijo, sta tudi cesarica Marija Terežija in nje sin cesar Jožef II. že pred več kot 80 léti spoznala in kmetovavcam serčno in v živo priporočevala, se z njo pečati. Sviloreja pa v deželi le takrat veliko koristi prinese, ako se je kmetovavci sploh zraven svojiga kmetovanja od polovice véliciga travna do konca

rožnika poprimejo, ker ravno v tem času nimajo nobeniga poglavitniga dela pri svojim kmetovanju.

Če hočejo posestniki svilorejo vpeljati in na visoko stopnjo povzdigniti, morajo skerbeti, de murbinih drevés dovelj zaredé in se s svilorejo le toliko časa pečajo, dokler se je kmetje poprimejo, in začnó sami židne červe rediti.

Se je ljubezen do sviloreje enkrat pri kmetu vnela, potem še le bodo imeli naj večji korist od reje murbinih drevés, ker bodo perje majšnim posestnikom, kmetam, kajžerjem, sabenjcam i. t. d. lahko po nar nižji ceni — funt po pol ali pa po krajcarji — prepustiti zamogli.

Naj veči posestniki in gradniki zamorejo pri kmetu s svojimi koristnimi izgledi nar prej h kaki reči ljubezen obuditi, in če se bodo sviloreje poprijeli kakor gré, bodo deželo gotovo v malih létih na veči stopnjo premoženja povzdignili, in zató jim bodo tudi vnuki in vnukov vnuki hvalo po širokim in dolgim prepévali na veke in veke! —

Dobrovoljna beseda, kako naj se kmet pri odkupovavnih komisijah grajšinskih davšin zaderži, kteri se želi škode varovati.

I. Namen in pomen vzdignjenja grajšinskih davšin po patentu 7. kimovca 1848.

Dan za dan vidim, kako ubogi kmetje neprav zapopadejoče opravila odkupovavnih komisij v svojo lastno in svojih naslednikov veliko škodo le vedno in enoglasno trobijo: „Cesar so dali oznaniti, de so vsi gosposkini davki proč, in de grajske gosposke nimajo nič več od kmetov terjati.“ To je resnično, in pri tem tudi ostane. Vse grajšinske davšine so vzdignjene, in grajšine nimajo pravice kteriga koli opravila ali davka od svojih nekdanjih kmetov terjati. Pa s temi besedami presvetli Cesar niso rekli, de za vse te vzdignjene davšine ne bo treba nič plačati; marveč v ravno tisti postavi, ki je davšine preklicala, namreč v patentu 7. kimovca 1848 in 4. sušca 1849, se bere pristavek, de vse grajšinske davšine so proti nekolikšnemu odškodvanju vzdignjene. Kdor tega ne verjame, naj gre k svojim nadžupanam (Oberrichter) naj si da pokazati gor imenovana patenta, in naj ju sam z lastnimi očmi pregleda in preiše, tode ju mora od začetka do konca prebrati.

Kakó bi tudi móglo biti mogoče, de bi vladarstvo enimu delu ljudstva, namreč grajšakam vse premoženje proč vzelo in ga drugim delu ljudstvu, namreč kmetam, podelilo.

Za tako varstvo pravic, in za tako slabo spoštovanje deržavnih in čerkavnih postav bi se mogel vsaki deržavljan lepo zahvaliti, kteri v deržavi iše varstva svoje osóbe in svojiga premoženja, in za to velikim potroškam vladarstva obile davke odrajuje. Vladarstvo je postavljeno, de nas krivice varje, ne pa de bi nam samo

*) Iz nagovora, s kterim še začnejo hvale vredne nove bukve slavniga prof. Hlubeka od reje murbinih drevés in židnih gosenc, ki se bojo tudi v slovenski jezik prestavile. Vred.

krivico delalo, nas ropalo ali pokradlo. Kdor danes sosedoviga premoženja ne spoštuje, se zna jutri mojiga lotiti. — Kam bi potem takim mi vsi prišli? — Ljubi bratje! Če čmo vkup živeti, moramo vedno poglavitni nauk pred očmi imeti, ki pravi: „Kar tebi ne dopade, drugimu ne stori.“ Če se vi tega nauka ne bote držali, če vi ptujiga premoženja ne bote spoštovali, se bodo kmalo ljudje najdlji, ktere bo po vašim premoženju lakalo. Pomislite! ali ne bo to jama, ktero ste si sami kopali? ne bo to delo zvesto posnemanje vašiga slabo prevdarjeniga izgleda?

Iz tega znate lahko presoditi, de pravično, svoje dolžnosti dobro in spodobno zapopadejoče vladarstvo ni zamoglo vsih gosposkinih davkov brez vsiga odškodovanja preklicati, pa tudi vse odškodnine ne na-se vzeti. S prvim pričetjem bi bilo vladarstvo storilo veliko krivico bivšim grajšakam, ker bi jih bilo obropalo, namesto po dolžnosti njih pravice varovalo; z drugim pričetjem bi si bilo vladarstvo brezštevilne dolgove in potroške naložilo, ktere poplačati bi mu nikakor ne bilo mogoče. To pretehtaje je vladarstvo po srednji poti mahnilo in ukaz dalo: „Vsi gosposkini davki, v denarjih, v blagu in delu imajo nehati, nekteri proti milostnemu odškodovanju, drugi brez vsiga odškodovanja.“

Milostno odškodovanje obstoji v tem, de od presvetliga cesarja zvoljene komisije po prav niskih kupih precenijo vse kmetovavske davšine v blagu in delu, in od ukupšine vsih v denar prerajtanih nekdanjih gosposkinih davkov terpi tretjino prejšni grajšak, tretjino bo vladarstvo plačevalo, in zadnjo tretjino mora kmet odškodovati.

(Dalje sledi.)

Satan ljuliko seje.

„Novice“ so že povedale, da naj kmetje pridno grejo h distriktnim komisijam zavolj urbarskih in desettinskih rajting; da se ta reč enkrat popolnoma poravná. Ker pa dober svet nikoli od več ni, ga moram še enkrat ponoviti — morebiti da se omaje še kakoršna terdovratna glava in obvarje pred skrivnimi zapeljivci, kteri po ovinkih uboziga kmeta sleparijo in tako njemu pravo spoznanje ravno v tistim času zave-rajo, ko se mu ima zora popolniga odrešenja prikazati.

Meni je na znanje prišlo, da kmetje po Goren-skim dobivajo pisma brez imen ali podpisa, v kterih se jim svetuje: „de naj nikar ne grejo k tem rajtingam, ker jim ne bo treba nič plačevati, če k rajtingam ne pridejo.“ Dolžnost moja kakor vašiga namestnika pri deželni komisii in kakor cesarskim postavam vedno vdaniga deržavljana me veže, vas varvati pred vsakim tihotapcam — on je satan, ki na skrivnim ljuliko seje, da bi rodila kmetu plevél namest žíta. Če vam taki skrivni svetovavci dobro želé, zakaj se ne imenujejo, de bi jih poznali, bi lahko po njih okoljstava prevdarili, ali jim je za kmeta res kaj mar ali ne! Gotovo nimajo takih imén, da bi se jim verjelo, zato morebiti take skrivne pisma drugim podkladajo, da bi se jim bolj verjelo. Kdor vam tedaj kaj taciga svetuje, je volk v jagnjetovi koži — in že sv. pismo nas varje pred njim. Da bote prav popolnoma spoznali napčnost takih svetov, hočem na dalje govoriti:

Grajšine morajo od vsakiga kmeta posebej vse davšine zapisati in v dnarje prerajtati, te spiske pa dobijo distriktne komisije v roke. Grajšinam se ne more ravno za zlo vzeti, če se kaj zmotijo pri tem delu, ker je zlo težavno, in v svojo škodo se noben človek rad ne zmoti. Tudi je dosti davšin, kterih iména se dajo prekerstiti v bolj dopadajoče, kakor so bile nekdanje iména pred sto leti, ko še nemški jezik takó omikan ni bil, kakor zdaj. Lahko se zapiše namest „pasji oves“ Hunds-

hafer), „borštni oves“ (Forsthafer) i. t. d. Lahko bi bilo, de bi novo imé kaj bolj nedolžniga naznanilo, kakor staro imé, ktero na ravnost z besedo pravico pové. Če bi se — postavimo — kaj taciga pripetilo, kaj mislite: za kteriga bi bilo bolj prav, če kmet k rajtingi ne pride? Na to odgovorim, kar ukaz 12. septembra 1849 v §. 104. pravi, to je: „če kdo ne pride k rajtingi, bo plačal, kar se mu bo določilo in pravice ne bo imel, se naprej pritožiti.“ — Prevdarite sami, ali je tak človek vaš prijatelj, kteri vam kaj taciga svetuje? Na dalje. — Tak človek je tudi podpihovavec, zato, ker svetuje nekaj, kar je postavam na ravnost nasproti.

Še enkrat vam tedaj priporočim: pojte radovoljno k rajtingam, poišite stare urbarske bukvice in nesite jih k distriktnim komisijam, kader bote povabljeni; oni imajo dolžnost lepo in prijazno z vami se pomeniti, tode tudi vi ne bodite robasti, ampak prijazni in dobrovoljni — z lepo se ložej kaj poravná, kakor z napuham, ošabnostjo, z vpitjem ali razsajanjem. Pokažite z omikanim vedenjem, de ste godni, biti samostalni možje, de ste vredni biti odvezani zemljišniga podloštva. Takó bojo mogli omolkniti tisti rakovci, kteri vedno pravijo, de je ljudstvo še preneumno za vstavno svobodnost. Če imate zaupanje na me, verjemite mojim resničnim besedam; če pa mojim besedam ne verjamete, je to znamnje, de nimate več na mene zaupanja in jest bi mogel po tem takim zapustiti tisti sedež, na kteriga me je le vaše zaupanje postavilo — potlej naj vas namestuje tudi skrivni svetovavec, ki vam lažnjive brezimne pisma pošilja. Ambrož.

Že spet ogenj v Vodiški fari.

Že spet smo ogenj v Vodiški fari imeli. Ponoči o pol 12. med 17. in 18. t. m. ste v Bukovci spet 2 kmetiški hiši s svojimi poslopji pogorele in pa en pod (skedenj) nekiga tretjiga gospodarja. Tudi pri tem ognju so okolišne take, de se ne da drugači misliti, kakor de je zažgano bilo.

Od sv. Matija sém je zdaj že v petič v Vodiški fari gorelo. Ljudje so tako ostrašeni, de so vsi prepadeni, nekteri skorej nič ne spijo; noči se že naprej boje, in se vsi zganejo, če le ura bije, in res prav čuditi se je, de do dobriga ne zbolé. Zavarvani so zdaj pri nas do maliga vsi. To blodenje je pa že prazno, da si posestniki sami zažigajo, de dnarje dobé in ložej na novo zidajo in eimprajo. Pri nas se že nič taciga misliti ne da.

Po kmetih je to velik križ, de se ljudje pri ognju nič razumno ne znajo obnašati, de jim gasivniga orodja manjka, de ljudje veči del prazni k ognju prileté in de veljavnih poveljnikov nimajo. Vsaka srenja naj bi imela kake za to postavljene možé, de bi pri ognju poveljstvo imeli, in možaki naj bi vselej sekire in cepine, ženske pa škafe seboj prinesle. Silno neznano je viditi, de cele rajde ljudi pri ognji leno kakor de bi bili okamneli stojé, de možaki tabak pijó in križem roke deržé; če se vpije: vode, vode! se je le poredkama kaki škafec dobi in še ta, ker je je premalo, ogenj bolj oživi kot pogasi.

Prepričali smo se, kako koristno bi bilo, de bi vsaka veči srenja, ali vsaj vsaka fara imela špicovnico in pa več spledenih in posmolenih vedrov, kteri se pri metanji s streh ne razbijejo in se tudi veliko ložej nosijo in eden drugimu podajajo.

Naj nam c. k. okrajne poglavarstva tudi htemu kaj pripomorejo, zakaj brez njih tudi v novo vpeljanje srenje nič ne bojo storile. Jernej Arko, fajmošter.

C. k. licealna bukvarnica v Ljubljani.

(Konec.)

Shranjena je v šolah v drugim nadstropju v šeste-

Kakó se da krompír do noviga dober prihraniti, in pozimi gnjilobe obvarovati.

Gotova skušnja me uči, de krompír skoz celo léto do noviga zmerej prav dober in tečen ostane, ako se spomladi ob času sadeža lepši krompír odbere, in se na dile (pod streho) na senčen kraj kake 3 pedi na debelo razgerne. Potlej se mora pri miru pustiti, ne več preberati, alj mu cime oberati, ampak od kraja jemati. — Tak krompír se lepo nakuha, je kerhkek ko kostanj, rumen ko vosek, in prav dobriga teka.

De pa v jeseni spravljeni krompír v kleti gnjil ne bo, naj se pustí, preden se v klét dene, od vetra dobro presušiti, in potlej še le v suho klét djati. Če ravno bolniga kaj med zdravim ostane, vunder ne bo gnjil, ampak se bo popolnoma med zdravim posušil.

Tako navado imam jez, in dobro mi izide; naj še kdo drug poskusi,

V Skomri 24. rožnika 1850.

Gregor Pečan, fajmošter.

Dobrovoljna beseda, kako naj se kmet pri odkupovavnih komisijah grajšinskih davšin zaderži, kateri se želi škode varovati.

(Dalje in konec.)

II. Dobički, kateri izvira iz vzdignjenja njih nekdanje podložnosti proti grajšinam.

Iz takiga preklicanja nekdanjih gospóskinih davkov izvira kmetam dvojin neizrekljiv dobiček; prvi, de zunanaj presvitliga cesarja in njegoviga vladarstva nimajo nobeniga gospodarja, in de pred vladarsko postavo, pri sodbah in vsih cesarskih uradijah enake pravice vživajo, kakor vsak drug ud deržave.

Pa nikar! de bi kmete to oprostenje v enakopravnost nautegama prerodilo iz dozdanjih mirnih in poštenih ljudi v razujzdance, nepokornike, ali še clo puntarje. Občutek enakopravnosti z vsakim drugim udam deržave naj nas podbada k spoznanju, de, če hočemo mirno in srečno živeti, moramo ljubiti bližnjiga kakor same sebe in drugim ne storiti kar nam ni ljubo.

Opustimo dozdanje napeto, plašno in nezaupljivo zaderžanje; bodimo si eden do družiga dobrovoljni in odkritoserčni sosedje, pomagajmo si z besedo in djanjem kot čedno zrejeni otroci eniga očeta — in takó bomo vživali vsi zaželjeni sad prave sprave.

Drugi veliki dobiček, ki vzdignjenje prejšne kmetijske podložnosti prinese, je, de je kmet sedaj gospodar vsiga svojiga pridelka, to je, de ni dolžan več tlake delati, in del svojiga pridelka in svoje priredbe drugim deliti, namreč desetine, žitnice, i. t. d. odrajtovati, de požeto žito po svoji zložnosti v kozolec zvozi, in de ni več primoran ž njim čakati, dokler se — dostikrat termastimu — desetinarju poljubi, desetino pobrati. Povejte naravnost, nekdanji podložni! ali ni to nar večí dobiček vašiga oprostenja?

III. Čmu kličejo oprostivne komisije nekdanje podložne pred se?

Vladarstvo je speljanje oprostenja zemljiš vsake kronovine zaupalo deželski komisii, ktere ude so zvolili en del gruntne gospóske, in drugi del kmetje; in ta deželska komisija je postavila okrajne komisije. Deželska komisija vodi vse dela in opravila, okrajne komisije pa pretehtajo nekdanje davšine, če so pravične ali krivične — zadnje koj odveržejo. — Potim odločijo davšine, ki so brez odškodovanja vzdignjene; izpeljujejo precenenje nekdanjih davšin pa tudi vsih priboljškov, ktere so kmetje od gosposk vživali, in razdeljenje zneskov, ter odločijo tretjino, ki jo morajo grajšaki odnehati, tretjino, ki kmeta zadene, in zadnjo tretjino, ktera bo iz deželske kase poravnana.

Iz opravil, naloženih okrajnim komisijam, vsakteri lahko prevdari, koliko mora biti kmetam ležeče, njih nekdanje dolžnosti proti gosposkam pravično razjasniti, vse davke po zadnji veljavi v prerajtanje dati.

Zatorej se nikar ne branite okrajnim komisijam svoje prejšnje opravila pri grajšinah pravično povedati, pa tudi vse tisto na znanje dati, kar so vam grajšine pri opraviu vaših davkov ali del dajale ali dolžne bile dajati. Kdor to opustí, je sam kriv, če ga bo večí odškodovanje zadelo, kot bi ga bilo imelo zadeti. En izgled bo to zapopadno razjasnil:

— — — Nekdo napiše enimu svojih nekdanjih podložnikov po starim urbarju vsakdanjo gruntarsko tlako, ki je znesla 104 dni z kornji po 12 kraje. 20 gold. 48 kraje. 104 z rokami po $4\frac{2}{3}$ kraje. 8 " 2 " vsiga vkup 28 gold. 50 kraje.

Podložni ne pride na vabljenje k prerajtanju, in okrajna komisija prevdari odškodovanje po napovedu gosposke. Pri prejemi odškodniga lista vidi termasti kmet, de mu je veliko več kot tretjina nekdanjiga gosposkiga davka v odškodovanje naloženo. Ročno pobše vse svoje pisma, in jo pobriše do Ljubljanske okrajne komisije, ter skaže odkupno pismo tlake, po katerim je gosposki za vso tlako samo 10 gold. šlo.

Iz gole dobrote, ne pa po dolžnosti, je komisija v zastopnosti z gosposko odškodvanje tlake po pismu prerajtala.

Marsikteri davki stariga urbarja so tako o času prejema ali kafranja znižani, še clo odkupljeni, in take prenarredbe so v prejemnih pismih, v gosposkinih bukvičah ali pa v posebnih listih popisane. Take skazovanja prinesite sabo h komisijam, de bodo zamogle vas škode varovati. Tega pa nikar ne mislite, de je okrajnim komisijam na vašim podkrižanju ali podpisu kaj ležeče. Tretjino odškodovanja bote mogli plačevati, takó vleva postava, ali podkrižajte ali pa ne, pridite na vabljenje ali pa ne, ali se ustite ali ne — takó zapové postava. Toliko pameti in prevdarka se vender pri vas sme iskati, de le dobra beseda najde dober kraj, — de od cesarja postavljene gosposke je treba spoštovati, jih ubogati, in jim zaupati. Kdor tega ne stori, naj si sam sebi pripiše škodo, ki ga zavoljo nepokoršine zadene, in naj pametnim ljudém nikar za zlo ne vzame, če ga nevedneža, svojoglaveca, nehvaležnika, ali še kaj več grajajo. *)

Dr. Orel.

Zdej jih poznamo!

Po 171. listu »Gracarce« prisiljeno razjasnjenje.

Ko dopisúni „Lloyda“ in „Gracarce“ z vsim svojim nesramnim natolcevanjem nič niso mogli opraviiti zoper slovensko družtvo na Krajskim, ktero mirno svojo pot v prid omíke in povzdige domačiga jezika napreduje, so se ti dopisúni kakor bramorjí iz ene njive na drugo, kakor gosence iz eniga drevésa na družiga spravili čez „Novíce“ in jih silno grajati začeli, de se ne pečajo le s kmetijskimi in rokodelskimi rečmi, ampak de bravcam tudi razlagajo druge reči in pripovedujejo, kaj se po svetu godí, de bi kmetje tudi od sveta kaj zvedili. Na vse to se je spodobno odgovorilo, in od tega časa so imele tudi „Novíce“ mir.

Zdaj je pa spet od ravno tiste stranke jela pohujšljiva sapa pihati in se po „Gracarci“ obrača zoper kmetijsko družbo, ter njene postave gloda, ako

*) Ta dobrovoljna beseda izvira iz brezpametne govornice nekterih slabo podučeni in podšuntanih kmetov, ki še zmiraj trobijo, de ta patent, ki veléva, de imajo kmetje kaj plačati, ni pravi, ki so ga cesar Ferdinand dali! — Kakšna laž in zmôta je vunder tako govornjenje! Vred.